

סימן ז [יז ע"א]

הקדמה

שנינו במשנה: "ר' יוסי בר' יהודה אומר עשה שוגג כמזיד בתמורה, ולא עשה שוגג כמזיד במוקדשין". שאלה הגמרא: "היכי דמי שוגג כמזיד?".

על כך מביאה הגמרא ארבע דעות:

--- ראה בעמוד הבא ---

מקורות הלשונות

מקורות הלשון הראשונה: בראשונים: בכתבי היד: פריז, מינכן.

מקורות הלשון השניה: בראשונים: רבינו ברוך (הובא בתוספות). בכתבי היד: וטיקן 120.

מקורות הלשון השלישית: שטמ"ק אות ב בשם ספרים אחרים, רבינו אברהם מן ההר נזיר לא ע"א [מצטט רק את הדעה השניה].

מקורות נוספים: קיימים מקורות רבים המורכבים מלשונות שונים, ראה בגוף הסימן תחת הכותרת 'מקורות מורכבים מלשונות שונים'.

דעה ראשונה

אמר חזקיה כסבור מותר להמיר, גבי קדשים* כסבור מותר להקדיש בעלי מומין לגבי מזבח.

לשון ראשונה	לשון שניה	לשון שלישית
גבי תמורה לקי גבי קדשים לא לקי.	גבי תמורה קדיש גבי קדשים לא קדיש.	-----

דעה שניה

ור' יוחנן אמר כסבור לומר תמורת עולה ואמר תמורת שלמים* , כסבור לומר שחור ואמר לבן.

לשון ראשונה	לשון שניה	לשון שלישית
גבי תמורה לקי גבי קדשים לא לקי.	גבי תמורה קדיש גבי קדשים לא קדיש.	-----

דעה שלישית

ריש לקיש אמר באומר תצא זו ותכנס זו, גבי קדשים נמי באומר קדשים שנולד בהן מום נאכלים בלא פדיון.

לשון ראשונה	לשון שניה	לשון שלישית
גבי תמורה לקי גבי קדשים לא לקי.	גבי תמורה קדיש גבי קדשים לא קדיש.	-----

דעה רביעית

רב ששת אמר באומר אכנס לבית זה ואקדיש ואמיר מדעתי, ונכנס והמיר והקדיש שלא מדעתו.

לשון ראשונה	לשון שניה	לשון שלישית
גבי תמורה לקי גבי קדשים לא לקי.	גבי תמורה קדיש גבי קדשים לא קדיש.	-----

* הלשון השלישית מוסיפה: 'דלא קדיש'.

** הלשון השלישית מוסיפה: 'דקדיש, דכוותה גבי קדשים דלא קדיש'. קיימות גירסאות נוספות כפי שנביא בגוף הסימן.

פירוש הלשונות²³⁶

ביאור דעות האמוראים

נאמרו כאן ארבע אפשרויות להסביר מהי השגגה שבה נאמר החילוק בין תמורה לקדשים: א) שגגה בדין – סבר שמעשהו מותר. ב) שגגה בדיבורו – התכוון לומר דבר אחד ואמר דבר שונה²³⁷. ג) שגגה בחלות הדין – חשב שמעשהו מחיל דין שונה שבו אין את האיסור. ד) שגגה בכוונתו – בשעה שחלה התמורה לא היה בדעתו להמיר²³⁸.

ביאור הלשון הראשונה והלשון השניה

בסיומה של כל דעה מבארת הגמרא מהו החילוק לדינא בין תמורה לקדשים. הלשון הראשונה גרסה 'גבי תמורה לקי גבי קדשים לא לקי', והלשון השניה גרסה 'גבי תמורה קדיש גבי קדשים לא קדיש'. [את ביאור הלשון השלישית נדחה להמשך הדברים].

ממיר בשוגג

דינו של ממיר בשוגג: לפי הלשון הראשונה - 'גבי תמורה לקי', לפי הלשון השניה - 'גבי תמורה קדיש'.

בפשטות יש לפנינו מחלוקת להלכה בין שתי הלשונות מה דינו של הממיר בשוגג: לפי הלשון הראשונה יש על הממיר חיוב מלקות; ולפי הלשון השניה אין חיוב מלקות, והחידוש שנאמר בדברי ר' יוסי בר' יהודה הינו רק עצם חלות הקדושה על בהמת התמורה. הביאו תוספות (ב ע"א ד"ה הא, ובסוגייתנו ד"ה גבי) כי נחלקו הראשונים בדבר. לדעת רבינו ברוך יש חיוב מלקות - כפי הגירסה 'גבי תמורה לקי', ולדעת הר"ש משאנץ אין חיוב מלקות - כפי הגירסה 'גבי תמורה קדיש'. רש"י ורגמ"ה בסוגייתנו גורסים 'גבי תמורה לקי', ומוכח מדבריהם שמפרשים לשון זו כדעת רבינו ברוך ומחייבים מלקות את הממיר בשגגה²³⁹.

ישנם ראשונים שגרסו כלשון הראשונה 'גבי תמורה לקי', ובכל זאת דחקו לפרש שאין חיוב מלקות על הממיר בשגגה: הראב"ד פירש שחלה קדושה על בהמת התמורה ויש חיוב מלקות למי שגזזה ועבד בה²⁴⁰. והגליון (שטמ"ק אות א) הביא בשם 'יש מפרשים', כי פירוש 'לקי' הוא שהתמורה חלה ובעליה מפסיד את הבהמה²⁴¹. לפי פירושים אלו, אין הלשון הראשונה חולקת על הלשון השניה כלל, אלא המשפט: 'גבי תמורה לקי גבי קדשים לא לקי', מתפרש ממש כמו המשפט: 'גבי תמורה קדיש גבי קדשים לא קדיש'.

אין מן הנמנע לנקוט להיפך, שהלשון 'קדיש' ולא קדיש' מתפרשת כמו הלשון 'לקי' ולא לקי'. כלומר, 'קדיש' פירושו 'קדיש ולקי', ולא קדיש' פירושו כפשוטו. אכן אין מי שמבאר כן, מפני שהסברא הפשוטה היא כי אין חיוב מלקות על שוגג, ואם לא מפורש בגמרא לחייב מלקות - אין טעם לחדש כך בלא ראיה.

²³⁶ לדין בסוגיה ונוסחיה ראה רוזנטל ע' 320, 340 – 341.

²³⁷ בהמשך הסימן, תחת הכותרת 'חילופי הנוסח בדעה השניה', נסביר באיזו טעות מדובר.

²³⁸ נאמרו מספר דעות בראשונים באיזה ציור מדובר. לדעת רש"י (בסוגייתנו) והרמב"ם (תמורה פ"ב ה"א) הציור הוא שבשעה שהאדם המיר לא היתה דעתו מיושבת עליו אלא יצא מפיו 'תמורה' על ידי שהחליט קודם לכן להמיר. לדעת תוס' מדובר באדם שבתחילה אמר שתחול התמורה בשעה שיכנס לבית, אך בשעת כניסתו לבית לא זכר שמעשהו מחיל תמורה. לדעת הראב"ד (בהשגותיו על הרמב"ם שם) מדובר באדם שרצה להמיר כאשר יהיה בבית מסוים ובטעות המיר כאשר היה בבית אחר.

כל הדוגמאות הנזכרות הינן לגבי תמורה, ועל פיהן ניתן להבין מהם הציורים לגבי קדשים. דהיינו: לדעת רש"י והרמב"ם - המקדיש הוציא מפיו שלא בכוונה 'הקדש' על ידי החלטתו שקודם לכן; לדעת תוס' - המקדיש לא זכר בשעת כניסתו לבית שכניסתו מחילה הקדש; לדעת הראב"ד - המקדיש טעה והקדיש בבית שלא רצה להקדיש בו.

²³⁹ א. ראה ב'מקורות לשתי הלשונות', נוסח נוסף בדברי רש"י.

ב. לטעם חיוב המלקות לממיר בשוגג [לפי שיטת המחייבים], ראה מה שכתבנו בחלק החידושים.

²⁴⁰ השגות הראב"ד על הרמב"ם (תמורה פ"א ה"ב), פירושו על תורת כהנים (בחוקותי פרק ט). ביאורו הועתק בפירוש המיוחס לר"ש על התו"כ שם.

²⁴¹ בעל הגליון ציין לסוגיות נוספות בהן פירשה הגמרא את התיבה 'לוקה' לגבי הפסד ממון (כתובות מו ע"א, ערכין כ ע"א).

מקדיש בשוגג

דינו של מקדיש בשוגג: לפי הלשון הראשונה - 'גבי קדשים לא לקי', לפי הלשון השניה - 'גבי קדשים לא קדיש'.

האם קיים הבדל בין 'לא לקי' ובין 'לא קדיש'? קיים הבדל אפשרי אך אינו מוכרח. התיבות 'לא קדיש' הינן ברורות לחלוטין - הקרבן אינו קדוש. התיבות 'לא לקי' אינן ברורות כל צרכן: מובן שהאדם אינו לוקה, אך לא התפרש האם הקרבן קדוש או לאו. הבדל נוסף: מן התיבות 'לא לקי' משמע כי מדובר בצירוף שבו יש 'הוה אמינא' לחייב מלקות, אך מן התיבות 'לא קדיש' אי אפשר להוכיח באיזה ציור מדובר.²⁴²

בכל אחד מן הציורים הגמרא מקבילה את התמורה לקדשים, ואומרת שהדין המשווה שוגג למזיד נאמר רק בתמורה ולא בקדשים. מהו המעשה שבו מזכרת כאן השגגה לגבי קדשים? כתבו המפרשים מספר אפשרויות, ויתכן שתלויות הן בדעות האמוראים בסוגיה: א. מקדיש קרבן בעל מום²⁴³. ב. מקדיש קרבן תמים. ג. מועל בקרבן²⁴⁴.

בדברי חזקיה [- הדעה הראשונה] מפורש כי מדובר לגבי מקדיש בהמה בעלת מום למזבח. בדברי שאר האמוראים לא נאמר בפירוש באיזה ציור הם עוסקים.

מענה מוטל עלינו לברר לפי כל אחת מדעות האמוראים, מהו הציור שבו נזכרת השגגה לגבי הקדשים, ומהי ההלכה באותו ציור, ואף לדון האם שאלות אלו תלויות בחילוף הלשונות.

דעה ראשונה - דעת חזקיה - מדובר באדם שטעה וסבר שמותר להקדיש בהמה בעלת מום וכן עשה.

בלשון הראשונה נאמר 'לא לקי', ולא התפרש אם הבהמה עצמה קדושה. אף רש"י כתב²⁴⁵: 'לא לקי - דלא מצינו מלקות אלא בעדים והתראה'. משמע שחידוש המשנה הינו רק לגבי פטורו של המקדיש ולא התפרש האם השגגה מפקיעה את קדושתה של הבהמה. כנגד זאת, השטמ"ק אות ל"ד הביא נוסח הפוך ברש"י: 'לא לקי... כיון דסבר מותר להקדיש, הקדש טעות הוא...'. כלומר, המשנה חידשה שלא חלה קדושה על הבהמה, וזו סיבת פטורו של המקדיש²⁴⁶. הרמב"ם (איסורי מזבח פ"א ה"ג) פירש

²⁴² בפסיקה זו וכן בהמשך הדברים, דברינו הינם על פי הראשונים המפרשים את הביטויים 'לקי' ו'לא לקי' כפשוטם. אכן לפי הראב"ד ולפי ה'יש מפרשים' שהבאתי למעלה - הביטויים 'לקי' ו'לא לקי' מתפרשים כמו הביטויים 'קדיש' ו'לא קדיש'.

²⁴³ דין בהמה בעלת מום שהקדישוה במזיד נקבע במשנה שבסוף פרק ה: "אם אמר על בהמה טמאה ועל בעלת מום הרי אלו עולה - לא אמר כלום; הרי אלו לעולה - ימכרו ויביא בדמיהם עולה".

כאשר הקדיש בשוגג, אם אמר 'הרי זו עולה' פשוט שהקדשו אינו חל, ואם אמר 'הרי זו לעולה' - מבחינה עקרונית יתכן שהקדשו חל, אך יתכן גם שטעות השגגה תפקיע את ההקדש מלחול.

בין אם נאמר בסוגייתנו שהקדושה חלה על בהמה בעלת מום, ובין אם נאמר שהשגגה מפקיעה את חלות ההקדש - מדובר באופן שמבחינה עקרונית הקדושה יכולה לחול, הלא הוא האומר 'הרי זו לעולה'.

אם נאמר בסוגייתנו שלמקדיש בשוגג יש פטור ממלקות, יתכן שמדובר אף באופן שהקדושה מצד עצמה אינה יכולה כלל לחול - הלא הוא האומר 'הרי זו עולה'.

²⁴⁴ הירושלמי בנזיר (פ"ה ה"א) מסיק שאם משנתנו עוסקת בשגגת איסור, מדובר על איסור שונה - איסור הקדשת תמימים למזבח, לפי שיטת ר' יהודה הסובר שאיסור זה הינו איסור לאו.

²⁴⁵ בנוסח הדפוס ובשני כתבי היד.

²⁴⁶ ראה בביאור הדעה השניה וביאור הדעה הרביעית, שם הבאנו כי שיטת רש"י היא שחידוש משנתנו הוא שבכח השגגה להפקיע את ההקדש, שלא כפי שיטתו כאן שחידוש משנתנו הוא שבכח השגגה לפטור את המקדיש. כנראה דעת רש"י לחלק שבכח השגגה לפטור רק את השוגג באיסור ההקדש, אך המתכוון להקדיש באיסור ושגג בצורת ההקדשה, אין לפטור מחמת עצם שגגתו אלא מחמת שהשגגה מפקיעה את ההקדש.

שמה ניתן גם להעלות השערה שרש"י כתב שתי מהדורות: במהדורה אחת פירש בכל דעות האמוראים שהקדש בשגגה אינו חל ומחמת כן פטור המקדיש [והיא המהדורה המובאת בשטמ"ק בשם 'נ"א'], ובמהדורה אחרת פירש שפטורו של המקדיש הוא מן הדין הכללי ששוגג בלאו פטור, והנוסח שלפנינו הורכב משתי המהדורות. כך הובא בביאור הדעה הראשונה שהפטור הינו מחמת עצם השגגה, וביאור הדעה השניה והדעה הרביעית שהפטור הינו מחמת שההקדש אינו חל.

כאופן הראשון, והוסיף בפירושו כי ההקדש כן חל: "מי שדימה שמותר להקדיש בעל מום למזבח והקדיש, הרי זה קדוש ואינו לוקה"²⁴⁷.

בלשון השניה נאמר 'לא קדיש', כלומר הבהמה אינה קדושה, שהרי אם היה האדם יודע שאסור להקדיש לא היה מקדיש.

דעה שניה – דעת ר' יוחנן – מדובר באדם שנכשל בדיבורו ואמר דבר שונה ממה שהתכוון לומר. לא התפרש בגמרא מהי הבהמה שהקדישוה, האם היא תמימה או בעלת מום.

בלשון הראשונה נאמר 'לא לקי', משמע כי מדובר באופן שיש הוה אמינא לחייבו מלקות דהיינו מקדיש בהמה בעלת מום, ומחדשת הגמרא שהמקדיש אינו חייב מלקות. כך גם מפורש בדברי רש"י המביא רק את הלשון הראשונה וכותב: 'אם בעל מום הוא למזבח'. לגבי הבהמה עצמה לא התפרש בגמרא אם היא קדושה או לאו, אך רש"י כתב: 'לא לקי – דהא לא קדיש'²⁴⁸. גם הרמב"ם, הגורס כלשון הראשונה, פירש שמדובר לגבי בהמה בעלת מום ודינה שאינה קדושה (איסורי מזבח פ"א ה"ג).

בלשון השניה נאמר 'לא קדיש', ואין ראייה האם כוונת הגמרא לדבר על בהמה תמימה או על בהמה בעלת מום. מסברא נראה שאין חילוק ביניהם, אלא אם הדין הוא 'לא קדיש' מחמת הטעות בדיבורו, הרי שדין זה הינו בין לגבי תמימה ובין לגבי בעלת מום. ואכן כך כתב בהשמטות השטמ"ק את יב בשם תוס' (על הדעה הרביעית בגמרא): "ולגירסא דגריס קדיש ולא קדיש, ודאי ר"ל בין הקדיש תמימה בין הקדיש בעלי מומין, וכן בכל הסוגיא". כלומר, הגמרא עצמה מדברת בין על בהמה תמימה ובין על בהמה בעלת מום.

בתלמוד ירושלמי (נזיר פ"ה ה"א) מבואר כלשון 'לא קדיש', ומוכח שם שלדעת ר' יוחנן אין צורך להעמיד במקדיש באיסור אלא אפשר להעמיד אף במקדיש בהיתר²⁴⁹.

דעה שלישית – דעת ריש לקיש – מדובר באדם שטעה בדין וסבר כי בהמת הקדש שנפל בה מום מותרת באכילה בלי שצריך לפדותה. לא התפרש בגמרא וברש"י מהו המעשה שעשה האדם מחמת טעותו. תוס'²⁵⁰ הבינו שמעשהו הוא שאכן אכל את בשר הבהמה מחמת שסבר כי מותר לעשות כך. על פי הבנתם כתבו תוס' שהגירסה הנכונה בדעה השלישית היא 'לא לקי' ולא 'לא קדיש', שהרי מדובר בבהמה שכבר קדושה וכל הנידון הוא לגבי המלקות מחמת איסור המעילה.

מדברי תוספות משמע שלא היה לפנייהם נוסח המחלק בין הדעה השלישית לשאר הדעות, אלא בכל הדעות היו ספרים הגורסים את הלשון הראשונה וספרים הגורסים את הלשון השניה, ותוס' עצמם חילקו מסברא שהלשון השניה 'לא קדיש' אינה מתיישבת בדעה השלישית. כפי הנוסחאות שהיו לפני תוס' כך נשאר הנוסח בכל המקורות המצויים בידינו: אין אף מקור המחלק בין הדעה השלישית לשאר הדעות. [אולם לקמן בביאור הלשון השלישית נכתוב כי יתכן ששם מצאנו נוסח הגורס כעין דעת תוס']. גם מדברי הראב"ד וה'ש מפרשים' שהזכרנו לעיל משמע שלא כדברי תוס', שכן הם פירשו את הלשון 'לקי' ולא 'לקי' כמו הלשון 'קדיש' ולא קדיש', ולא הזכירו כי בדעה השלישית שבגמרא צריך לפרש את התיבות 'לקי' ולא לקי' כפשוטן.

לפיכך נראה כי צריך ליישב את הלשון השניה הגורסת 'קדיש' ולא קדיש' אף בדעה השלישית, למרות שתוס' מיאנו בגירסה זו. וכך יש לבאר: מדובר במקדיש בעל מום למזבח, אך מעשהו היה בשגגה שסבר

²⁴⁷ א. קשה להוציא מדברי הרמב"ם מסקנה ברורה כיצד הינו מפרש את דעת חזקיה, שכן הרמב"ם לא פסק את דברי חזקיה כצורתם, אלא בין לגבי ממיר (תמורה פ"א ה"ב) ובין לגבי מקדיש בהמה בעלת מום (איסורי מזבח פ"א ה"ג), פסק הרמב"ם שהשווג באיסור מעשהו חל ואינו לוקה.

ב. הראב"ד בהלכות איסורי מזבח השיג על הרמב"ם וכתב שההקדש אינו חל. הראב"ד נאמן לשיטתו המפרשת את הלשון הראשונה כלשון השניה.

²⁴⁸ וכן כתב רש"י לעיל (יג ע"א ד"ה לרבות): "לרבות שוגג כמזיד - ולקמן בפרק שני מפרש לה כסבור להמיר שחור והמיר לבן, דגבי קדיש לא קדיש דהוי הקדש טעות וגבי תמורה קדיש". אכן שם לא מפורש ברש"י שהינו גורס כלשון הראשונה.

²⁴⁹ הציור בירושלמי הוא: "בא לומר חולין ואמר עולה", אולם נראה כי ציור זה שווה לציור שבבבלי: "כסבור לומר תמורת עולה ואמר תמורת שלמים". ראה ירושלמי שם בתחילת הפרק.

²⁵⁰ תוס' על ה"ג, תוס' בשטמ"ק אות ט.

כי על הבהמה שמקדיש לא חלה קדושה אלא אפשר לאכלה ללא פדיון²⁵¹. על כך אומרת הגמרא 'גבי קדשים לא קדיש', דהיינו שמחמת שגגתו אין חלה כלל קדושה על הבהמה. אם כנים דברינו בביאור הדעה השלישית לפי הלשון השניה, שוב אפשר לבאר בדומה לכך את הדעה השלישית לפי הלשון הראשונה. כלומר, גם לפי הלשון הראשונה הגורסת 'גבי קדשים לא לקי' מדובר במקדיש בעל מום למזבח, ששגג במעשהו מפני שסבר כי על הבהמה שמקדיש לא חלה קדושה. על כך אומרת הגמרא 'גבי קדשים לא לקי', דהיינו שאין בכך חיוב מלקות. אמנם בלשון זו לא התפרש אם ההקדש עצמו חל או שאינו חל.

ביאור זה לכאורה מתיישב היטב בדברי הגמרא ודברי רש"י, ופלא הוא בעיני מפני מה לא פירשו כן תוס'. ויותר מתפלא אני על כך שלא מצאתי ביאור זה בכל דברי המפרשים בסוגייתנו.

דעה רביעית – דעת רב ששת – מדובר באדם שרצה להכנס לבית מסוים ולהקדיש אך בשעת חלות ההקדש היתה לו טעות, [ראה לעיל הערה 238 באיזו טעות מדובר]. גם בדעה זו יש לדון האם מדובר בבהמה תמימה או בבעלת מום, וכן לברר מה דינה של הבהמה²⁵². **בלשון הראשונה** נאמר 'לא לקי' ומשמע שיש הוה אמינא לחייבו מלקות. אם כן, מדובר במקדיש בהמה בעלת מום, ולגביו מחדשת הגמרא שאינו חייב מלקות. כלפי הבהמה עצמה לא התפרש בגמרא אם היא קדושה או לא, וראה בסמוך שנדון האם ניתן להוכיח מפירוש רש"י מה דעתו בעניין. **בלשון השניה** נאמר 'לא קדיש', ואין הוכחה אם כוונת הגמרא לדבר על בהמה תמימה או על בהמה בעלת מום. מסברא נראה שאין חילוק ביניהם, אלא אם הדין הוא 'לא קדיש' מחמת הטעות בדיבורו, הרי שדין זה הינו בין לגבי תמימה ובין לגבי בעלת מום. וכן כתב בהשמטות השטמ"ק אות יב בשם תוס': 'ולגירסא דגריס קדיש ולא קדיש, ודאי ר"ל בין הקדיש תמימה בין הקדיש בעלי מומין'. כלומר, הגמרא עצמה מדברת בין על בהמה תמימה ובין על בהמה בעלת מום.

בפירוש רש"י לא ברור אם גרס בדעה הרביעית כלשון הראשונה או כלשון השניה. וזה לשונו: "בתמורה קדשי ולקי דגלי קרא שוגג כמזיד. בקדשים לא קדיש, ואי בעל מום למזבח לא לקי, דהא לא קדיש דהקדש טעות הוא". כלומר, לדעת רב ששת דין משנתנו 'לא עשה שוגג כמזיד במוקדשים' עוסק במקדיש בהמה בעלת מום, והדין הוא שאין הבהמה קדושה ומחמת כן המקדיש אינו לוקה. בדפוסים סימנו את התיבות 'בקדשים לא קדיש' כדיבור המתחיל, וכן נראה בכתבי היד. אם המעתיקים צודקים, רש"י גרס בדעה הרביעית כלשון השניה 'לא קדיש'. יתכן לטעון שהמעתיקים אינם צודקים ורש"י גרס כלשון הראשונה 'לא לקי', והתיבות 'בקדשים לא קדיש' הינם מפירושו של רש"י.

אם נניח שרש"י גרס כלשון הראשונה 'לקי ולא לקי', הנה מפורש בדבריו כפי שכתבנו שלשון זו מדברת על מקדיש בהמה בעלת מום, ועוד מפורש בדבריו שגם לפי הלשון הראשונה אין חלה קדושה על הבהמה. אם נניח שרש"י גרס כלשון השניה 'קדיש' ולא קדיש' [כפי שסימנו המדפיסים], הנה מפורש בדבריו כי אפילו לפי הלשון השניה מדובר רק לגבי בהמה בעלת מום, שלא כדברי השטמ"ק בשם תוס'. יתכן כי מודה רש"י לתוס' שאין חילוק בסברא בין בהמה תמימה לבהמה בעלת מום, אך סובר הוא שהגמרא עצמה מדברת על ציור של בהמה בעלת מום, מפני שבשאר הסוגיה מדובר על ציור זה.

ביאור הלשון השלישית

שיטה מקובצת אות ב הביא בשם 'ס"א' נוסח שונה בכל הסוגיה, והוא מקור הנוסח שהבאנו כלשון שלישית²⁵³. לשון זו אינה גורסת כלל בסוף כל דעה 'גבי תמורה... וגבי קדשים...', ולכאורה אפשר לנקוט כלשון הראשונה ואפשר לנקוט כלשון השניה. אכן, בנוסח זה נוספו כמה תיבות בגוף דברי הגמרא שמוכח מהן כפי הלשון השניה. דהיינו, במקום התיבות 'גבי קדשים כסבור...'; נכתב בנוסח זה 'גבי קדשים **דלא קדישי** כסבור...'. משמע שלפי נוסח זה החילוק בין שגגה בתמורה לשגגה בקדשים הינו לעניין עצם חלות ההקדש. אמנם, תיבות אלו נוספו רק בדעה הראשונה ובדעה השניה, ואילו בדעה השלישית ובדעה הרביעית לא הובאו תיבות אלו. אם כן אפשר לומר ששתי הדעות האחרונות

²⁵¹ כנראה מדובר שטעה לומר כי דין בהמה בעלת מום שהקדישוה, כעין דין בכור בעל מום – אין בו דין הקרבה ודין מעילה אולם יש בו קדושה מסויימת האוסרת לנהוג בו כחולין גמורים ולמכרו באיטליז. [ראה דברי מהרי"ט אלגאזי בקהלת יעקב אות רסה אשר האריך לפלפל האם דין זה הינו מדאורייתא או מדרבנן.]

²⁵² הנידונים בדעה הרביעית דומים לנידונים בדעה השניה, אך חילקתי וכתבתי את הנידונים על כל דעה בפני עצמה, מפני שחלק מן האמור ייחודי לכל דעה כפי שיראה הלומד.

²⁵³ רבינו אברהם מן ההר (נזיר לא ע"א) מצטט את הדעה השניה, ומביאה כנוסח הלשון השלישית.

מתפרשות כדרך הלשון הראשונה הגורסת 'לקי' ולא לקי'. מה הטעם לחלק בין הציורים של הדעות השונות? לגבי הדעה השלישית יש טעם ברור, שכן מפורש בתוס' בסוגייתנו כי דעה זו מתפרשת רק על פי הלשון השניה הגורסת 'לקי' ולא לקי' כפי שהבאנו למעלה. לגבי הדעה הרביעית לא מצאתי מקור המחמיר דווקא בו לחייב מלקות בתמורה, אך ניתן להבין כי הציורים אינם דומים זה לזה, ואפשרי לסבור כי שגגת הממיר בציור של הדעה הרביעית חמורה משגגת הממיר בציור של הדעה הראשונה והדעה השניה.

מקורות מורכבים מלשונות שונים

יש מן המקורות שגרסו בחלק מן הדעות כלשון הראשונה ובחלק מן הדעות כלשון השניה.

רש"י – לפי הנוסח שלפנינו רש"י גרס בשלושת הדעות הראשונות כלשון הראשונה 'לקי' ולא לקי', ובדעה האחרונה כלשון השניה 'קדיש' ולא קדיש'. לגבי הדעה הראשונה הובא בשטמ"ק את לד נוסח אחר בדברי רש"י, שבתחילה כתב רש"י 'ה"ג' ופירש את הלשון השניה, ולאחר מכן כתב "לא גרסי", ופירש את הלשון הראשונה. לגבי הדעה הרביעית כתבנו למעלה כי יתכן שהדגשת הדיבור המתחיל הינה ט"ס, ובאמת גם בדעה הרביעית גרס רש"י כלשון הראשונה.

תוספות – משמע מדברי תוספות כי בספרים שלפניהם היו נוסחאות שגרסו בכל הסוגיה כלשון הראשונה ונוסחאות שגרסו בכל הסוגיה כלשון השניה, והביאו תוספות כי נחלקו רבינו ברוך והר"ש משאנץ מה הגירסה הנכונה. תוספות עצמם סוברים כי בדעה השלישית נכונה הלשון הראשונה בלבד, ויתכן כי דעת תוספות הינה שלגבי הדעה השלישית מודה הר"ש לרבינו ברוך.

רגמ"ה – מדברי רגמ"ה נראה כי בדעה הראשונה והשלישית גרס כלשון הראשונה ובדעה השניה גרס כלשון השניה [או השלישית]. רגמ"ה לא פירש את הדעה הרביעית, ואין לדעת כיצד גרס בה.

ילקוט שמעוני – בילקוט שמעוני רמז תרעז גרס בדעה הראשונה כלשון הראשונה, בדעה השניה כלשון השלישית, בדעה השלישית כלשון הראשונה, בדעה הרביעית כלשון השניה.

שטמ"ק – השטמ"ק בסוף אות ב הביא קצת ספרים שגרסו בדעות הראשונה, השלישית והרביעית כלשון הראשונה ובדעה השניה כלשון השניה.

השטמ"ק באותיות ה ו הביא ספרים שגרסו בדעה השניה כלשון השלישית. בשאר הדעות לא הגיה השטמ"ק, ומשמע לכאורה כי ספרים אלו גרסו בשאר הסוגיה כנוסח הדפוס – הלשון הראשונה²⁵⁴. נוסח זה הובא רק בשטמ"ק ירושלים.

הנוסח המוטעה - בהמשך הסימן, תחת הכותרת 'הנוסח המוטעה', נביא כי יתכן ששרד בידינו גלגול של נוסח השטמ"ק סוף אות ב או של נוסח השטמ"ק אותיות ה ו.

ברכת הזבח וחוק נתן – לקמן 'חילופי נוסח בדעה השניה – הנוסח המוטעה', נביא כי בה"ז וח"נ גרסו בכל הסוגיה כלשון הראשונה, ורק בדעה הראשונה גרסו גם 'לישנא אחרינא' – הלשון השניה.

תלמוד ירושלמי – בירושלמי נזיר (פ"ה ה"א) נמצאת סוגיה המקבילה לסוגייתנו, אלא שמובאות בה רק שתי הדעות הראשונות [דעת חזקיה ור' יוחנן]. לגבי דעת חזקיה דן הירושלמי מהו איסור הלאו שהיתה בו שגגה לגבי קדשים. מכך שהירושלמי מחפש דווקא איסור לאו ולא מסתפק באיסור עשה, משמע לכאורה כי הנידון הוא לגבי חיוב המלקות כפי הלשון הראשונה 'לקי' ולא לקי'. לגבי דעת ר' יוחנן מוכח שם כלשון השניה 'קדיש' ולא קדיש, כפי שהבאנו למעלה: 'מקדיש בשוגג – דעה שניה'²⁵⁵. בשיירי קרבן על הירושלמי שם אכן הוכיח מן הירושלמי שבדברי חזקיה יש לגרוס כלשון הראשונה ובדברי ר' יוחנן יש לגרוס כלשון השניה.

²⁵⁴ ראה מה שנכתב בהערות על השטמ"ק.

²⁵⁵ אם כי לא מוכח שם שאין חיוב מלקות לממיר בשגגה.

חילופי הנוסח בדעה השניה

הנוסחים הנכונים

שלושה נוסחים אפשריים יש לפנינו בדעה השניה:

נוסח א: **כסבור לומר תמורת עולה ואמר תמורת שלמים**, **כסבור לומר שחור ואמר לבן**; נוסח ח'ק נתן'. בכתבי היד: פריז, וטיקן 120. תוס' 256 ושיטה לחכמי איוורא נזיר לא ע"א, ולכאורה כן נוסח הרא"ש בפירושו שם²⁵⁷.

נוסח ב: **כסבור לומר תמורת עולה ואמר תמורת שלמים**; **גבי קדשים כסבור לומר שחור ואמר לבן**; שטמ"ק אותיות ה ו, שטמ"ק אות ב בשם 'ס"א', רבינו אברהם מן ההר (נזיר לא ע"א), וכן משמע מהמפרש שם. בכתבי היד: מינכן. [שטמ"ק וראמ"ה הוסיפו גם את התיבות 'לא קדיש', ראה למעלה 'ביאור הלשון השלישית'].

נוסח ג: **כסבור לומר תמורת עולה ואמר תמורת שלמים (גבי תמורה – לקי/קדיש, גבי קדשים – לא לקי/לא קדיש)**. **ל"א כסבור לומר שחור ואמר לבן**; נוסח צאן קדשים והגר"א (ללא המובא בסוגרים). כעין זה תיקנו הדפוסים החדשים וכן 'נ"א' שהוא בגליון הדפוסים, אכן הם גרסו גם את הנוסח שהובא בסוגרים.

את הנוסח הראשון נראה לבאר כך: הציור הראשון [כסבור לומר תמורת עולה...] נאמר לגבי תמורה, הציור השני [כסבור לומר שחור...] נאמר בין לגבי תמורה ובין לגבי קדשים. על ציורים אלו אומרת הגמרא: 'גבי תמורה – לקי/קדיש', כלומר, בשני הציורים התמורה חלה [ויש מוסיפים אף חיוב מלקות]. ממשיכה הגמרא: 'גבי קדשים – לא לקי/לא קדיש'. כלומר, בציור השני שהוא 'כסבור לומר שחור ואמר לבן', אם אירע הדבר בקדשים אזי דינו שאינו לוקה או שאין הקרבן קדוש כלל²⁵⁸.

ביאור הנוסח השני הוא שהציור הראשון [כסבור לומר תמורת עולה...] נאמר רק לגבי תמורה, והציור השני [כסבור לומר שחור...] נאמר רק לגבי קדשים. על הציור הראשון אומרת הגמרא 'גבי תמורה – לקי/קדיש', ועל הציור השני אומרת הגמרא 'גבי קדשים – לא לקי/לא קדיש'²⁵⁹.

ביאור הנוסח השלישי הוא שיש כאן שתי לשונות שונות זו מזו. בלשון הראשונה מדובר על הציור הראשון [כסבור לומר תמורת עולה...], ובלשון השניה מדובר על הציור השני [כסבור לומר שחור...]. בלשון הראשונה נאמר על הציור הראשון 'גבי תמורה – לקי/קדיש', וממשיכה הגמרא על ציור זה עצמו 'גבי קדשים – לא לקי/לא קדיש'. בלשון השניה נאמר על הציור השני, השייך בין בתמורה ובין בהקדש: 'גבי תמורה – לקי/קדיש, גבי קדשים – לא לקי/לא קדיש'.

הלשון הראשונה שבנוסח השלישי אינה בהירה, שכן בציור הראשון [כסבור לומר תמורת עולה...], מדובר רק לענין תמורה ולא לענין הקדש, וכיצד ניתן להמשיך 'גבי קדשים – לא לקי/לא קדיש'? צריך

²⁵⁶ דברי תוס' אף צוטטו בחידושי רבינו פרץ הכהן שם.

²⁵⁷ כך לשון הרא"ש [עם תוספת ביאורים בסוגרים]: "מה תמורה אפי' בטעות כדאמר' בתמורה פ' יש בקרבנות יהיה לרבות שוגג כמיד, ומפרש ר' יוחנן התם [לגבי תמורה] כסבור לומר שור שחור ואמר לבן כסבור לומר תמורת עולה ואמר תמורת שלמים. וה"ה נמי [לגבי קדשים, לפי שיטת ב"ש] כסבור לומר שור שחור יהיה הקדש ואמר לבן קדוש, וכן במתניתין נמי [-במשנה בנזיר, לשיטת ב"ש] אי אמר שור שחור שיצא מביתי ראשון ויצא לבן קדוש". בדפוס וילנא הגיהו את לשון הרא"ש, אולם הגהתם מוטעת כפי שהביאו בדפוס עוז והדר בשם פני צבי. נוסח הרא"ש הינו מקביל לנוסח א, אלא שהרא"ש הפך את הסדר וכתב קודם את הציור 'כסבור לומר שחור...', ואחר כך את הציור 'כסבור לומר תמורת עולה...'. יתכן מאד שהרא"ש גרס ממש כנוסח א אך הפך את הסדר בכדי להקדים את הציור הנצרך לענין שעוסקת בו הסוגיה בנזיר, והוא הציור 'כסבור לומר שחור...'.²⁵⁸

²⁵⁸ ניתן לומר ביאור שונה בנוסח הראשון: בין לגבי הציור הראשון [כסבור לומר תמורת עולה...] ובין לגבי הציור השני [כסבור לומר שחור...] אומרת הגמרא: 'גבי תמורה – לקי/קדיש, גבי קדשים – לא לקי/לא קדיש'. לגבי הציור השני מובן פשר המשפט 'גבי קדשים – לא לקי/לא קדיש', ולגבי הציור הראשון כוונת הגמרא שהמעין יבין לבד מהו הציור המקביל בהקדש, כפי שכתבתי בביאור הנוסח השלישי.

²⁵⁹ מדברי רש"י בסוגייתנו וכן לעיל דף יג ע"א (ראה הערה 248) מוכח כי לא גרס כנוסח זה, אלא גרס שהציור 'שחור ואמר לבן' שייך גם לגבי תמורה.

לדחוק ולומר שהגמרא סמכה על המעיין שיקיש מעצמו לציור המקביל בהקדש, דהיינו שלגבי הקדש היה סבור לומר עולה ואמר שלמים²⁶⁰.

הנוסח המוטעה

בנוסח הדפוס וכן בכתבי היד פלורנץ ווטיקן 119 מובא נוסח משובש לדעה השניה:

"כסבור לומר תמורת עולה ואמר תמורת שלמים. לישנא אחרינא גבי תמורה קדיש גבי קדשים לא קדיש. כסבור לומר שחור ואמר לבן, גבי תמורה לקי גבי קדשים לא לקי."

בנוסח זה נוספו באמצע הדעה השניה התיבות: "לישנא אחרינא גבי תמורה קדיש גבי קדשים לא קדיש"²⁶¹. הנוסח נראה כטעות ברורה, והגיהו האחרונים במספר אופנים.

שטמ"ק מחק לחלוטין את התיבות המיותרות. ברכת הזבח וחק נתן העבירו את התיבות המיותרות לסוף הדעה הראשונה. צאן קדשים והגר"א מחקו את רוב התיבות המיותרות והשאירו רק את התיבות 'לישנא אחרינא', ובזאת פיצלו את הדעה השניה לשתי לשונות שונות. בדפוסים החדשים תיקנו באופן קרוב על ידי שהגיהו: "גבי תמורה קדיש גבי קדשים לא קדיש לישנא אחרינא...", ובזאת שייכו את הנוסח 'קדיש' ו'לא קדיש' דווקא ללשון הראשונה שבדעה השניה²⁶². בגליון הדפוסים הובא בשם ספרים אחרים נוסח דומה: "גבי תמורה לקי גבי קדשים לא לקי לישנא אחרינא...", ובזאת תיקנו שתהיה כל הסוגיה בנוסח שווה: 'לקי' ו'לא לקי'.

לאחר התבוננות בנוסחאות הראשונים וכתבי היד, נראה כי אין מקור להגהות הצ"ק והגר"א והדפוסים החדשים לפצל את הדעה השניה לשתי לשונות שונות. בעל צ"ק ציין כי בספר קרבן אהרן גרס כמותו, אכן המעיין בספר קרבן אהרן (בחוקותי פרק ט אות טז) יראה שדבריו מתיישבים יותר לפי נוסח שטמ"ק או בה"ז, וצ"ע.

כיצד באמת השתרבו לתוך הדעה השניה התיבות "לישנא אחרינא גבי תמורה קדיש גבי קדשים לא קדיש"? נראה כי הנוסח המקורי [אבי הנוסח המשובש] גרס בכל הסוגיה כלשון הראשונה - 'לקי' ו'לא לקי' בלבד [כנוסח כתב יד פריז ומינכן], בגליון הספר הובאה לשון נוספת: "גבי תמורה קדיש גבי קדשים לא קדיש", והסופר הבא העתיק את הגליון שלא במקומו – באמצעה של הדעה השניה.

מה הייתה הכוונה המקורית של בעל הגליון? שתי אפשרויות בדבר:

אפשרות ראשונה: בעל הגליון התכוון להעתיק את הלשון השניה - "לישנא אחרינא גבי תמורה קדיש גבי קדשים לא קדיש".

לאיזו מן דעות האמוראים שייך הגליון? יתכן ששייך רק לאחת מן הדעות: בה"ז וח"נ הבינו שהיה שייך רק לדעה הראשונה, ולכן העבירוהו לשם. יתכן שהיה שייך רק לדעה השניה, שכן השטמ"ק בסוף אות ב הביא קצת ספרים שגרסו רק בדעה השניה 'קדיש' ו'לא קדיש'. ואין מן הנמנע לומר שהיה שייך רק לדעה השלישית או הרביעית.

מלבד כל זאת, יתכן שהגליון לא היה שייך לדעה מסויימת, אלא בעל הגליון התכוון כלפי כל ארבעת הדעות - "לישנא אחרינא גבי תמורה קדיש גבי קדשים לא קדיש".

אפשרות שניה: בעל הגליון התכוון להעתיק את הלשון השלישית, הגורסת באמצע הדעה השניה: "כסבור לומר תמורת עולה ואמר תמורת שלמים **קדיש**, **דכוותה גבי קדשים דלא קדיש** כסבור לומר שחור ואמר לבן". אם כן אפוא, הגליון הועתק במקומו – באמצע הלשון השניה, אולם נוסחתו השתבשה

²⁶⁰ כביאור הנוכחי מוכח מדברי הרמב"ם (תמורה פ"א ה"ב) הפוסק את הדין של ממיר ששגג בדיבורו, ומביא הרמב"ם דווקא את הציור: "המתכוין לומר הרי זו תמורת עולה שיש לי, ואמר הרי זו תמורת שלמים שיש לי". דברי הרמב"ם אף הועתקו בחינוך (מצוה שנא) ובמאירי (חולין ב ע"א). ראה הערה 258 שאף הנוסח הראשון יכול להתפרש כפירוש האחרון.

²⁶¹ בסוף הדעה השניה, וכן בשאר הסוגיה, גורסים מקורות אלו כלשון הראשונה – 'לקי' ו'לא לקי'.

²⁶² א. כשיטת צאן קדשים והגר"א הסוברים שהדעה השניה מורכבת משתי לשונות.

ב. בדפוסים עירבו את הגהת בה"ז עם הגהת נוספת: העתיקו את הלישנא אחרינא גם בסוף הדעה הראשונה כהגהת בה"ז, וגם באמצע הדעה השניה כפי הגהתם.

מעט - במקום: "[ואמר תמורת שלמים] דקדיש, דכוותה גבי קדשים דלא קדיש", נכתב: "[ואמר תמורת שלמים] גבי תמורה קדיש גבי קדשים לא קדיש"²⁶³.

ניתן להביא אסמכתא לאפשרות האחרונה מנוסח ילקוט שמעוני ושיטה מקובצת הגורסים את הלשון השלישית דווקא בדעה השניה, (ראה למעלה: 'מקורות מורכבים מלשוניות שונים'). זכר לנוסחאות אלו נמצא בכתב יד מינכן, הגורס בכל הסוגיה כלשון הראשונה 'לקי' ו'לא לקי', ובאמצע הדעה השניה גורס את התיבות 'גבי קדשים'. נוסח זה משאיר בדעה השניה את גירסת הלשון הראשונה 'לקי' ו'לא לקי', אולם מפרש את כוונת דברי ר' יוחנן [-הדעה השניה] כפי שפירשה אותם הלשון השלישית. דהיינו, הצירוף 'כסבור לומר תמורת עולה' מתייחס לתמורה בלבד, והצירוף 'כסבור לומר שור שחור' מתייחס לקדשים בלבד.

שמות האמוראים

בכל המקורות מלבד נוסח הדפוס, אלו הם שמות האמוראים: דעה א – חזקיה, דעה ב – ר' יוחנן, דעה ג – ריש לקיש, דעה ד – רב ששת. בנוסח הדפוס יש שינוי לגבי הדעה השניה והשלישית: דעה ב – ר' יוחנן וריש לקיש, דעה ג – ר' יוחנן.

מדברי הרמב"ם נראה שאינו פוסק את דברי הדעה הראשונה, שכן בין לגבי תמורה (הלכות תמורה פ"א ה"ב) ובין לגבי מקדיש בעל מום (איסורי מזבח פ"א ה"ג), פסק הרמב"ם שהתמורה או ההקדש חלים אך אין בהם חיוב מלקות. אחרונים רבים, שהיה לפנייהם את נוסח הדפוס, רצו לנמק את פסק הרמב"ם שאין הלכה כדעת חזקיה [בעל הדעה הראשונה] מפני שר' יוחנן וריש לקיש חולקים עליו בדעה השניה, (ראה מהר"י קורקוס בהלכות תמורה שם ועוד). אכן, לפי הנוסח שלפנינו בשאר המקורות, שכל דעה מובאת בשם אמורא אחד בלבד, נשמט הבסיס לנימוק זה וצריך לבאר את פסקי הרמב"ם בדרך אחרת.

נפקא מינה בין הלשוניות

שגגה בתמורה

ר' יוסי בר' יהודה חידש כי 'עשה שוגג כמזיד בתמורה'. לדעת הלשון הראשונה יש אף חיוב מלקות לממיר בשגגה, ולדעת הלשון השניה אין חיוב מלקות למרות שהתמורה חלה. הרמב"ם וה'ש מפרשים' שבגליון פירשו את הלשון הראשונה כלשון השניה.

תוספות שבשטמ"ק (אות יב) הבינו כי אין מחלוקת בין האמוראים בסוגייתנו וכל הצירים שבגמרא שווים בדינם, אולם למעלה, 'מקורות מורכבים מלשוניות שונים', הבאנו כי ישנם מפרשים רבים הסבורים שיש לחלק בין הצירים, בחלקם לגרוס 'לקי' ובחלקם לגרוס 'קדיש'. משכך, ניתן להבין כי אין מן הנמנע לנקוט כי האמוראים חולקים זה על זה לגבי המלקות או לגבי עצם חלות התמורה²⁶⁴.

נראה כי דברי הרמב"ם וה'ש מפרשים' שבגליון, המפרשים 'לקי' כמו 'קדיש', שייכים רק לפי הנוסח הגורס בכל הסוגיה 'לקי', ואפשרי לומר שנקט 'לקי' בלשון מושאלת. אולם הנוסחאות הגורסות בחלק מן הדעות 'לקי' ובחלק מן הדעות 'קדיש' – משמע מהן שנקטו בדווקא 'לקי' ו'קדיש', והיכן שנקטו 'לקי' כוונתן לחיוב מלקות ממש.

הרמב"ם (תמורה פ"א ה"ב) פסק לגבי שגגה בדין [-הדעה הראשונה] ולגבי שגגה בכוונה [-הדעה הרביעית] שהתמורה חלה ואין חיוב מלקות, אולם לגבי שגגה בדיבורו [-הדעה השניה] פסק הרמב"ם שהתמורה חלה ויש אף חיוב מלקות²⁶⁵.

²⁶³ יש לחזק השערה זו מנוסח הדפוס הגורס 'גבי תמורת שלמים' במקום 'גבי תמורה', ובכך הנוסח המשובח קרוב יותר לנוסח הלשון השלישית.

²⁶⁴ בירושלמי נזיר (פ"ה ה"א) מפורש כי חזקיה חולק על דעת ר' יוחנן וסובר שבשגגה בדיבורו אף תמורה אינה חלה.

²⁶⁵ את הצירוף של שגגה בחלות הדין [-הדעה השלישית] לא הביא הרמב"ם כלל.

מפרשי הרמב"ם הסבירו את הכרעתו במגוון דרכים ואופנים, ודבריהם נחלקים לשתי דרכים עיקריות: יש שפירשו כי הרמב"ם גרס בחלק מן הסוגיה 'לקי' ובחלק מן הסוגיה 'קדיש', ויש שפירשו כי הרמב"ם גרס בכל הסוגיה 'לקי' אולם סבר כי האמוראים בסוגייתנו חולקים זה על זה, והכריע ביניהם כנזכר.

מהי סברת החלוקה בין הציורים שבדעות השונות? ניתן להבין כי בכל ציור יש שגגה מיוחדת, אשר יכולה להקל או להחמיר בדינו – בין לגבי חלות התמורה ובין לגבי חיוב המלקות.

בייחוד ניתן להבין את השוני של הציור הראשון משלושת הציורים הבאים, שכן בראשון מדובר על אדם ששגג באיסור תמורה ובציורים האחרים מדובר על אדם שהתכוון לחטוא ולהמיר אלא שהייתה לו טעות צדדית. אף טענתו של הר"ש משאנץ כנגד הלשון הראשונה: "דהא אמרינן אין מלקות בשוגג", נראית כמופנית בעיקר כלפי הציור הראשון שהממיר שגג בעצם האיסור.

שגגה בקדשים

משנתנו מלמדת: "לא עשה שוגג כמזיד במוקדשין", והובאו בגמרא מספר דעות מהי השגגה הנזכרת במשנה. **בלשון הראשונה** נאמר כי דין השוגג בהקדש הוא 'לא לקי', ולא התפרש האם הקדושה חלה. **בלשון השניה** נאמר כי דין השוגג בהקדש הוא 'לא קדיש' – אין חלה קדושה על הבהמה.

למעלה הבאנו את הציורים השונים של שגגה בהקדש ואת הלכותיהם, על פי דעות האמוראים, גירסאות הגמרא ופירושי הראשונים. על כך יש להוסיף את הנידון שבסעיף הקודם האם דברי כל אמורא מוסכמים, או שהאמוראים בסוגייתנו חולקים זה על זה.

כאן נותר להביא בשלמות את פסקי הרמב"ם לגבי שגגה בהקדש ובתמורה, ונציגם בטבלה:

קדשים	תמורה	
חל ואינו לוקה	חל ואינו לוקה	א – שגגה בדין
אינו חל ואינו לוקה	חל ולוקה	ב – שגגה בדיבורו
----	----	ג – שגגה בחלות הדין
----	חל ואינו לוקה	ד – שגגה בכוונתו

פסקי הרמב"ם לגבי תמורה בשגגת הדין או בשגגת כוונה הועתקו במאירי (חולין ב ע"א) ובספר החינוך (מצוה שנא), אך בעל ספר החינוך לא כתב האם התמורה חלה כאשר הממיר שגג בדין.

המפרשים תמחו על מספר נקודות בדברי הרמב"ם, והתמיהה החזקה ביותר הינה לגבי שגגה בדין: הרמב"ם אינו מחלק בין תמורה לקדשים, אלא בשניהם כתב שכאשר הממיר והמקדיש שגגו בדין – דינם שמעשיהם חלו ואינם לוקים.

הראב"ד השיג על פסקי הרמב"ם, בין לגבי שגגה בתמורה ובין לגבי שגגה בהקדש, ושיטתו של הראב"ד פשוטה בהרבה: בכל אופני השגגה סובר הראב"ד שבתמורה מעשהו חל והוא אינו לוקה, ואילו בהקדש מעשהו אינו חל ואף הוא אינו לוקה.

פרק שלישי

סימן א [יז ע"ב]

הקדמה

נאמר בפרשת ראה: רק קדושיך אשר יהיו לך ונדריך תשא ובאת אל המקום אשר יבחר יקוק: ועשית עלתיך הבשר והדם על מזבח יקוק אלקיך... (דברים יב כו-כז). בסוגייתנו מובאת ברייתא הדורשת את הפסוק לגבי תמורות ולגבי וולדות. הברייתא מסבירה כי לו הייתה התורה כותבת רק את תחילת הדין 'תשא ובאת אל המקום אשר יבחר יקוק', ללא המשך הדין 'ועשית עולותיך הבשר והדם...', היה מובן מן הפסוק כי דין בהמות אלו לעלות לבית הבחירה ולא להקרב אלא למות שם. הקשתה הגמרא כי גם לולי שנכתב בפירוש המשך הדין, יכולנו לדעת שאין דין בהמות אלו למיתה, הואיל ואפשר להסיק זאת מן ההלכה האומרת שבולדות ותמורות של חטאת יש דין מיתה, ומשמע מכך כי בולדות ותמורות של קרבנות אחרים אין דין מיתה.

מתרצת הגמרא:

לשון שניה

סד"א חמש חטאות מתות דממיתין²⁷⁰
להם²⁷¹ בידים הני²⁷² גרמא אין בידים
לא אהכין איצטריך²⁷³ ועשית.

לשון ראשונה

מהו דתימא חמש חטאות מתות בכל
מקום והני²⁶⁶ ימותו בבית²⁶⁷
הבחירה²⁶⁸, קמ"ל²⁶⁹.

מקורות הלשונית

מקורות הלשון הראשונה: נוסח הדפוס. בראשונים: רש"י בגירסת שטמ"ק אות לג, חידושי רבנו פרץ נזיר כה ע"א. בכתבי היד: כל כתבי היד [כולל כתב יד הגניזה].

מקורות הלשון השניה: שטמ"ק אות כא בשם ס"א. שטמ"ק א ציטט לשון זו בשם: "בקצת ס"י כתוב כאן לישנא אחרינא". ובסיום הציטוט כתב: "כן מצאתי בספרי יד ישנים קלף".

מקורות לשתי הלשוניות: ילקו"ש פרשת ויקרא רמז תנט, שם פרשת ראה רמז תתפד. [ראה בגוף הסימן לגבי גירסת הילקו"ש].

²⁶⁶ והני. 'והנך': דפוס, רש"י בשטמ"ק אות לג, ילקו"ש כת"י [כתה"י קיים ברמז תתפד וחסר ברמז תנט].
²⁶⁷ בבית. דפוס, מ, ילקו"ש. 'בית': פר, 21, גניזה. [ראה בסמוך לגבי פל, 11].
²⁶⁸ הבחירה. דפו"ח, 21, גניזה, רש"י בשטמ"ק, ילקו"ש. 'הבחירה': דפו"ר, פר, מ. בבית הבחירה. חסר: פל, 11.
ימותו בבית הבחירה. 'בבית הבחירה ימותו': ילקו"ש כת"י.
²⁶⁹ קמ"ל. חסר: ילקו"ש.
²⁷⁰ מתות דממיתין. 'ממיתין': ילקו"ש.
²⁷¹ להם. 'להון': ילקו"ש דפו"ר. 'אותן': ילקו"ש כת"י.
²⁷² הני. 'והני': ילקו"ש.
²⁷³ אהכין איצטריך. 'ת"ל': ילקו"ש תנט, 'קמ"ל': ילקו"ש תתפד.

פירוש הלשונות

הגמרא מתרצת כי לולי שנכתב בפסוק 'ועשית עולותיך הבשר והדם...' היינו סבורים שיש דין מיתה על וולדות ותמורות של עולה ושלמים, אולם באופן שונה מדין המיתה שנאמר על וולדות ותמורות של חטאת, ומפני כן לא יכולנו להסיק מההלכה שנאמרה לגבי חטאת כי בעולה ושלמים אין דין מיתה.

מהו החילוק לפי ההוה אמינא בין וולדות ותמורות של חטאת ובין וולדות ותמורות של שלמים? כאן נחלקו הלשונות: **בלשון הראשונה** נאמר כי ההוה אמינא היא שבולדות ותמורות של עולה ושלמים נאמר דין מיוחד שמיתתם תהיה דווקא בבית הבחירה. **בלשון השניה** נאמר כי ההוה אמינא היא שבולדות ותמורות של עולה ושלמים יש הלכה להמית אותן דווקא בדרך גרמא, ואילו וולדות ותמורות של חטאת יש להמית בידיים.

מהו דתימא / סלקא דעתך אמינא

קיים הבדל לשוני בין הנוסחים האם לגרוס 'מהו דתימא' או 'סלקא דעתך אמינא'.

בפשטות נראה שאין משמעות להבדל זה, אולם כשנעמיק נבחין כי הביטוי 'מהו דתימא' מתאים להוה אמינא שבלשון הראשונה שחידשה דין פרטי בוולדות שלמים, והביטוי 'סלקא דעתך אמינא' מתאים להוה אמינא שבלשון השניה שחידשה גדר שונה אף לוולדות חטאת.

גירסת ילקוט שמעוני

נוסח הקושיה בגמרא הינו: "אמר מר תשא ובאת יכול יכניסנו לבית הבחירה, מנא תיתי הא כיון דגמרי חמש חטאות הנך מקרב קרבי", ולאחר מכן מופיעות שתי לשונות התירוץ.

בילקוט שמעוני כת"י ודפו"ר מופיע נוסח ביניים²⁷⁴:

"אמר מר יכניסנן לבית הבחירה וכו'. הא מהיכא תיתי והא גמרא גמירין דחמש חטאות מתות בכל מקום והנך בבית הבחירה ימותו. לא, סד"א חמש חטאות ממיתין אותן בידיים והני גרמא אין בידיים לא, קמ"ל ועשית."

פירש המהדיר במהדורת מוה"ק (ברמז תתפד) כי התיבות 'והנך בבית הבחירה ימותו' מתפרשות בתמיה, והינן חלק מהשאלה. למהלך זה הרי המקשן נוגע בסברת התירוץ של הלשון הראשונה, ומתייחס אליה כמופרכת. לחילופין, ברמז תנט ציטט המהדיר את התיקונים שבדפוס ליוורנו: "והא גמרא גמירי דחמש חטאות מתות [מהו דתימא הני] בכל מקום והני ימותו בבית הבחירה. (לא) [ל"א], סד"א...".

נראה פשוט כי הנכון כעין הגהת דפוס ליוורנו, אולם יש להגיה באופן שונה מעט: בנוסח שלפני בעל הילקוט הושמטו התיבות "הנך מקרב קרבי, מהו דתימא חמש חטאות" על ידי טעות הדומות 'חמש חטאות' – 'חמש חטאות'. כהמשך לטעות זו הושמטה התיבה 'קמ"ל' שבסוף הלשון הראשונה – כאילו התיבות ששרדו מלשון זו הינן סיום הקושיה. ואילו התיבה 'ל"א' שבפתיחת הלשון השניה הפכה לתיבה 'לא' – כאילו תיבה זו הינה פתיחת תירוץ הגמרא.

נפקא מינה בין הלשונות

הריגת חטאות המתות בידיים

דין של חטאות המתות שהורגים אותן בדרך גרמא ולא בידיים. יש לחקור האם האיסור להרגן בידיים הינו מגוף ההלכה של חטאות המתות, דהיינו שבהלכה למשה מסיני נאמר להמית חטאות אלו בדרך גרמא, או שמא האיסור להרגן בידיים הוא משום קדושתן (ראה עבודה זרה יג ע"ב גדר איסור הריגת קדשים בידיים).

מן הלשון השניה משמע לכאורה כצד השני, שכן לשון זו הסכימה לקבל כ'הוה אמינא' שדין חטאות המתות להרגן בידיים, ומשמע כי לא נמסר בהלכה למשה מסיני שאופן המתת חטאות אלו הוא דווקא שלא בידיים, אלא חכמים הם שקבעו כן מפני קדושתן של הבהמות. לעומת זאת, **מן הלשון הראשונה** אין ראייה לחקירתנו.

²⁷⁴ העתקתי כנוסח כתה"י ברמז תתפד וכעין זה נוסח דפו"ר שם וברמז תנט [כתה"י חסר ברמז תנט].

מדברי הרמב"ם (פסולי המוקדשין פ"ד ה"א) משמע כצד הראשון, שכן כתב הרמב"ם: "ולד חטאת ותמורת חטאת וחטאת שמתו בעליה וחטאת שאבדה ונמצאת אחר שכיפרו הבעלים הרי אלו ימותו... וכיצד הן מתות לא שיהרגם בכלי או בידו אלא יכניסם לבית ונועל עליהם עד שימותו, **ודברים אלו כולם** מפי משה רבינו נשמעו". משמע כי גם הדין 'לא שיהרגם בכלי או בידו' הוא חלק מן הנשמע מפי משה רבינו בהלכה למשה מסיני.